

žilo by tedy na zeměkouli za 120 let (při stejně značném množení jako dosud v Evropě) asi 6800 mil. lidí, čili na úrodném povrchu zemském (obsahujícím přes 90 mil. km^2) asi 75 lidí na 1 km^2 , kteréžto průměrná hustota byla by poměrně ještě dosti malá, že by se lidstvo mohlo velmi dobře a pohodlně z plodné půdy vyživovati. — Ale dá se dobře pozorovati, že podobného rozmnožování lidstva nelze se ani nadíti, i že by tedy strachy z nějakého přelidnění jistě byly předčasny a tedy prozatím zbytečny.*)

11. Malthusova nauka o přelidnění.

Zeměkoule naše je dosud lidmi slabě osazena (aspoň 96⁰/₁₀₀ úrodné půdy jest zcela nedostatečně vzděláváno a obydleno). Nemohlo tedy arci býti nikde přelidnění před 120 lety, kdy bylo lidstva mnohem méně ještě. Ani v Evropě dosud není přílišný nadbytek lidí. Odhadoval se v Evropě před světovou válkou počet lidí sotva 470 mil., což znamenalo asi 48 lidí na 1 km^2 . Hustěji zalidněna jest pouze střední Evropa (v tom rozsahu jak bylo výše udáno asi 1·4 mil. km^2) se 195 mil. obyvateli, kdežto ostatní část s plochou asi 8·4 mil. km^2 měla sotva 275 mil. lidí, čili 32 na 1 km^2 . Celý rozlehlý severovýchod, sever a na jihu poloostrovy Pyrenejský a Balkánský jsou ještě velmi řídko obydleny ale i velmi úrodná Francie a nížiny podunajské by mohly nepoměrně četnější obyvatelstvo vyživiti, nežli které v nich je usazeno dosud.

Není-li v této době ani sama Evropa přelidněna, tím méně bylo lze o jejím přelidnění mluvit ke sklonku století osmnáctého, jako se to stalo výmluvnými ústy anglického národohospodářského badatele Th. R. Malthusa v jeho proslulém spise: „*Essays on the principles of population*“ (první vydání objevilo se již r. 1798).

V té době bylo v Evropě sotva 160—170 mil. obyvatel, tedy průměrně asi 17 lidí na 1 km^2 . — V samé Anglii s Walesem žilo sotva jen 8¹/₂ mil. obyvatel, čili asi 56 lidí na 1 km^2 . Takovou hustotu pro Anglii slušelo zajisté zvatí příliš řídkou, neřku-li aby se mohlo mlu-

*) Při průměrné hustotě 100 lidí na 1 km^2 může se lidstvo v mírných pásmech země velmi dobře vyživovati, a to také na půdách nepřilíš úrodných, jak lze to pozorovati na př. v Německu. Ale v krajinách subtropických nebo tropických, dobře zavlažovaných buď atmosférickými srážkami nebo umělým způsobem byla by lehkou možná lidnatost 200—300 lidí na 1 km^2 , ano ještě větší. Jelikož většina pevnin jest právě v pásmech teplejších (většina Asie i Ameriky, k tomu celá Afrika i Austrálie, jakož i nejjihnější Evropa) — bylo by jistě dobře možno, aby aspoň 13.000 až 15.000 mil. lidí — čili osmeronásobné nebo devateronásobné množství nynějšího obyvatelstva náležitě se vyživilo na povrchu zemském. [Byla by to průměrná hustota na úrodných plochách asi 150 lidí na 1 km^2 .] Při tom nebereme ani zřetel k tomu, že bylo by lze i mnohé z nynějších pustin umělým zavlažováním zúrodniti.

Při nynějším pozorovaném přirozeném množení, které v nejnovější době průměrně kleslo až na (nebo i pod) jedno procento ročně, by se docílilo osmeronásobného množství lidstva teprve v době asi dvou století. (Za dvě století by se osmeronásobného množství docílilo při stálém ročním přirozeném vzrůstu 1·03% a množství devateronásobného při ročním vzrůstu přes 1·11%). Ale dá se pozorovati všeobecná snaha, že při rostoucí hustotě sídlení přirozeného přírůstu lidstva postupně ubývá. — Doba od nás ještě aspoň dvě století vzdálená nemůže býti však předmětem starostí a obav pokolení lidských, nyní žijících!

viti o přelidnění.*) — Technika zemědělská byla tehdy ve Velké Británii již velmi vyspělá, i bylo by se dalo vypěstiti z domácí půdy již tehdy tolik potravin, že snadno se tam mohlo vyživiti dvojnásobné i četnější obyvatelstvo než ho tam tehdy bylo. [Tím spíše, když jest známo, že Velká Británie na jihu nemá vůbec rozsáhlejších lesů a její plodné půdy při velmi příznivém podnebí dá se všude napořád užiti k vyživování obyvatelstva ať plodinnou nebo animální potravou — chovem dobytka.] Ale přes to byly v tehdejší Anglii spousty velmi bídně živěné chudiny a tuláctví ačkoli přísně stíháno krutými zákony se rozmáhalo strašně povážlivě.

Proč při technice rolnické tenkrát již velmi pokročilé nebylo získáváno dosti potravin pro poměrně nehubé obyvatelstvo, vysvětluje se z tehdejších neblahých sociálních poměrů anglických. Jednak se chudině nedostávalo půdy, kterou tam již od středověku zaujali skoro napořád velkostatkáři. Velkostatkáři pak buď sami nedostatečně vzdělávali půdu vlastní nebo ji za drahé nájemné na krátké doby přepouštěli bezzemkům. Nájemci nemohli nijak půdy zlepšovati, jelikož větší výtěžek z meliorací by byl připadl nikoli jim, nýbrž vlastníkům půdy. Hledělo se docílití značných peněžitých výtěžků raději umělým zdražováním plodin (vysokými cly dovoznými při velkých pozemkových daních a jiných zemědělských břemenech). Při nedostatečných úrodách chudý lid venkovský nenacházející pořádného zaměstnání v zemědělském těžení uněle všelijak omezovaném hrnul se do průmyslových a obchodních povolání a stlačoval tak úroveň mezdni v průmyslových zaměstnáních.

Zvrácenost tehdejší hospodářské politiky projevovala se tím, že vládnoucí velkostatkáři a podnikatelé shodli se v tom, aby ceny potravin (obilí, masa atd.) byly co nejvyšší (ukládányi cly, různými daněmi), ale dělnické mzdy v továrnách i na venkově, aby byly co možno nízké. Hladovícimu chudému lidu pak se hledělo pomáhati dobročinností, almužnou i veřejnými podporami. Tím působen byl další tlak na mzdy ostatního pracujícího lidu. Pro bídně živěnou chudinu a pro omezené požitky velké většiny obyvatelstva nebylo dostatečné poptávky po práci a tedy se také nedostávalo zaměstnání. Tímto chybným koloběhem bída jen uněle rostla.

Proti tomuto utlačujícímu systému vystoupil zvláště prudce na sklonku 18. stol. *W. Godwin*, který vinil zřejmě majitele latifundií, šlechtu i velké podnikatele jako vyssavatele dělnictva i jiného proletariátu z veškery té bídy. Na obranu dosavadního pořádku přihlásil se však *Malthus* pověstnou populační teorií, podle níž ubohý proletariát sám si svou bídu zavinuje *svým přílišným množením*.

Je zvláštní, že k tomuto důkazu mu stačila *pouhá theoretická možnost* rozmnožování pokolení lidského až k té hranici, kde by se mu výživných prostředků nedostávalo, ale že nikterak již ani se nenamáhal vyšetřovati, zdali skutečně již tehdy nebo v blízké nebo aspoň v dohledné době bude tolik lidí, aby jim příroda rozhodně již hned musila odpírati potravin i jiných nutných úkojů. — Předpokládal totiž jen, že příroda profylakticky již na dlouhé doby napřed (s urč-

*) Hustota ona by znamenala pro Čechy 29 mil. obyvatel nebo pro Německo asi 30 mil. lidí.

tou prožtetelností!) působí tlakem bídy a nouze, aby se lidstvo *ani přibližně* nerozmnožovalo až do toho počtu, pro který by se nedalo shledati dosti úkojných prostředků.

Jak nesprávné bylo toto usuzování, když přece ani za pět čtvrtí století v *Evropě* samé nejen nenastalo přelidnění při počtu obyvatelů téměř na trojnásobné množství vzrostlém, nýbrž nejpřednější a nejkulturnější národové evropští (Francouzi, Němci, Angličané) naopak naplnění jsou nyní obavami a starostmi, že jejich potomstva pouze nepatrně přibývá, a že by mohli býti předstíženi ostatními národy méně pokročilými (východními a jižními Slovany, Rumuny a j.). A to při vzrůstajícím blahobytu, naprosto ne tlakem skrovných hmotných prostředků.

Jest opravdu těžko pochopiti, že Malthusova nauka o nedostalku, zavíněném přílišným množením proletariátu, mohla nabýti takové obliby, takového rozšíření i tak bezpodmínečného uznání. Byla bez odporu přijímána nejen od tříd vládnoucích, jichž svědomí se tím arcí konejšilo, nýbrž také od učených národohospodářů, kteří mohli a byli povinni nauku tu náležitěmu rozboru podrobiti.

Malthus tvrzení svá opíral o známou zkušenost, že *ošeliké organické tvorstvo má snahu rozmnožovati se řadou geometrickou*. Jestliže této přirozené snaze nekladou se překážky, zdvojnásobí se lidstvo za počet let r ; za dvojnásobnou dobu $2r$ let by se generace ta rozmnožila již čtyřnásob; za dobu $3r$ let osmeronásob; za $4r$ let 16krát, za $5r$ let 32krát atd. za dobu $n.r$ let by vzrostla na množství 2^n -násobné (tedy za $10.r$ let 1024krát, za $15r$ let 32.768krát atd.).

Kdyby se tedy obyvatelstvo jisté krajiny vždy za 30 let zdvojnásobilo — jak by tomu bylo asi v Egyptě při množení vytrvale stejném, jaké se pozorovalo v době od r. 1882 do 1897 —, bylo by za 450 let již množství jeho 32.768násobné. Kdyby žilo v určité zemi tak řídké obyvatelstvo, že by připadal pouze 1 člověk na 1 km^2 , vzrostlo by podobným přirozeným rozplozováním za 450 let v lidnatost nejhustěji osazeného velkoměsta, na př. vnitřního Berlína, který na 1 km^2 vykazoval r. 1910 — 32.868 lidí. Pro každého jednotlivého člověka by při takové hustotě nezbyvalo k výživě, k pohybu i k bydlení nic více než průměrné asi 30 m^2 půdy, t. j. 0.3 a . O opravdovém přelidnění nebylo by lze už dávno před takovou dobou pochybovati.

Jest sice pravda, že stále nemnoží se obyvatelstvo nikde tak rychle, jak to Malthus předpokládal — totiž že by v době 25—30 let se zdvojnásobilo, ale tím na věci samé by se nic jiného neměnilo, leda že doba konečného přelidnění by se jen prodlužovala. Kdyby se totiž obyvatelstvo určité země zdvojnásobilo teprve za 100 let — (t. j. kdyby ročně přirůstalo jen 0.696% asi, což by bylo zajisté pomalé množení) — vzrostlo by přece za 1500 let na 32.768eronásobné množství a z velmi řídkého osídlení jediného člověka na 1 km^2 dospělo by se k všeobecné hustotě nejtísněnějších velkoměst.

Nelze tedy pochybovati o theoretické možnosti, že sebe pomalejším *stálým i vytrvalým* organickým rozmnožováním *dospělo by se někdy* k úplnému přeplnění zeměkoule kterýmukoli tvorstvem živočišným (neb i rostlinným). Ale zcela nepřipustnou věcí jest z takových pouhých theoretických *velmi vzdálených* možností usuzovati, že by

určitému ještě skrovnému počtu tvorstva scházelo úkojných prostředků *dávno již před dobou obávaného přeplnění*. Je nemyslitelné, aby příroda již snad dávno napřed úzkostlivě odpírala životům dosud řídkým potravou jen proto, že někdy v *nedohledné ještě budoucnosti* mohly by se životy jen přespříliš rozmnožiti. A k takovému nesprávnému usuzování sveden byl Malthus, když *ke sklonku 18. století lekal se přelidnění pro celý svět*; kdežto ono obávané přelidnění nenastalo *za pět čtvrtí století po něm ani pro Evropu*. Dosud ani nynější evropské pokolení nepotřebuje se obávatí přespočetného potomstva leda až za dlouhé věky staleté.

Než horší byly ještě důsledky praktické, které Malthus ze svých theoretických strachů z přelidnění vyvozoval i jak jimi hájil současné vykořisťování proletariátu anglickými vládnoucími podnikateli a velkostatkáři. Tvrde jistě bylo od Malthusa, když chudině její bídu vyčítal, jakoby zaviněna byla přílišným jejím rozmnožováním a když jí *pošetilým* způsobem radil, aby úmyslným uskrovnováním svého potomstva (pohlavní zdrželivostí) hleděla poznenáhlu zlepšovati svůj smutný los.

Malthus totiž dokazoval, že nerozvážné rozplozování lidí všude vede rychlým postupem k přelidnění, že počet vyživovaných lidí roste všude rychleji než může přibývati pro ně výživných prostředků. Poměrný blahobyť, který občas se vyskytá mezi chudším obyvatelstvem, usnadňuje prý předčasně uzavírání sňatků i ukvapené zakládání rodin s četným potomstvem. Taktó rozmnoženému chudému obyvatelstvu však vzrůst výživných prostředků nepostačuje.

Ale příroda sama (ve své prozíravosti!) hledí napřed již podobnému neblahému množení obyvatelstva učiniti přítrž a snaží se všemi prostředky je staviti. Bída v různých formách působí již daleko napřed, aby uskrovnovala přírůstek nových životů a odklízuje životy zbytečné, jestliže lidé nepamatovali toho, aby náležitě omezili svůj počet. Pro uvedení přebytečného lidstva na stav přiměřený výživným prostředkům užívá příroda různých násilných prostředků (represalii), kterými se vzrostlé množství lidí samo odklízuje. Jest to především nuzné vyživování a s tím související ohrožení života i zdraví lidského: hlad přivodí zeslabení životní energie, množí nemoci, podporuje také všeliké neduhy společenské a podněcuje k nebezpečným nepokojům, revolucím i k válkám, které pak lidstvo decimují. Pokud by šlo o přelidnění jen místní, může se mu ovšem pomoci vystěhováním do krajů řídkěji zalidněných.

Malthus znázorňoval tuto profylaktickou činnost přírody v původním vydání svého známého spisu asi těmito, velmi příkrými a krutými slovy — (která v pozdějších vydáních vypustil) —: „U velikých hodů, jež příroda lidem vystrojila, není pro nepozvaného — (t. j. pro toho, kdo přebytečně se narodil) — prostřeno; příroda mu velí, aby se odstranil a nerozpakuje se tento svůj rozkaz bezohledně provésti.“

Mnohem těžší a pesimističtější názory z toho vyvozovali pozdější kapitalističtí stoupenci Malthusovi, že na každé zlepšení hmotného stavu nuzných pracujících tříd v zápětí následuje jejich nesmírné rozmnožení, i nadbytečnou nabídkou práce že se v důsledcích toho

stlačuje životní míra na nejnútnejší množství nuze výživy pro dělný lid. Kapitalisté tak cynicky odmítali všechny pokusy o zlepšení stavu dělnictva poukazem, že vina jest na dělnících samých, protože nejeví dosti pohlavní zdrželivosti, aby neuváděli na svět zbytečné potomstvo.

Na základě Malthusovy nauky o přílišném množení lidstva nabízejícího v nadbytku svou výdělečnou práci za mzdu, která je pro ně skoro výhradným zdrojem živobytí, vznikly zvláště různé theorie o důchodech mezdnicích.

Je to především proslulý „*železný zákon mezdnic*“ (vyslovený v nejurčitější formě známým německým dělnickým agitátorem *P. Lassallem*): Dělníci ve svém celku nemohou se domoci nikdy vyššího důchodu, než jaký by asi stačil na udržení jejich živobytí a na jeho doplňování dorostem. Pouhé existenční minimum dá se pro dělnictvo v konkurenčním zápasu podnikatelském vymoci a prosaditi, ale toto existenční minimum se také vymoci musí, aby byla udržována dostatečná výroba, aby i jinak opatřena byla nejnútnejšími potřebami společnosti lidská. Tedy podle těchto vývodů mzda dělnická nikdy trvale neudrží se nad prostředky nezbytně potřebnými k udržení vyžadovaného počtu dělnictva i jeho dorostu, ale také trvale a podstatně nemůže klesnouti pod tuto míru.

Kdyby dělníci dostávali značně více mzdy, nežli kolik *podle míry svého živobytí potřebují k udržení svého života i s náležitým zřetelem k doplňování potřebného počtu novým dorostem*, kdyby tedy *mzda vystoupila nad (obvyklé) existenční minimum*, vedlo prý by to hned (v souhlasu s Malthusovou naukou) k rychlejšímu rozmnožování pracujícího a práci svou nabízejícího dělnictva, než by ho bylo možno vyživovati. Tím by vznikala nezaměstnanost a přebytkem nabízená práce stísnila by mzdy zase na existenční minimum neb i pod ně. Z toho by pak zase rostoucím tlakem bídy všelikými způsoby (nemocemi, vysílením, po př. vystěhováním atd.) dělnictva ubývalo tak dlouho, až by náležitým zmenšením nabídky pracovní důchody mezdnic opět vystoupily na existenční minimum, snad by mohly pro nějaký čas vystoupiti i nad ono minimum. — Mzda přílišně nízká a nepostačující k řádnému vyživení dělnictva ani k vychování dostatečného jeho dorostu působila by také na plodnost a přibývání pracujícího lidu, jakož by také ubývalo počtu dospělého dělnictva následkem zubožení a dosti brzy by se opět začalo dělnictva nedostávat. — Takovým způsobem kolísají mzdy jistými jen nepatrnými výchvěvy kolem rovnovážné výše existenčního minima.

Jakkoli se zdály býti tyto znuzovací theorie dosti odůvodněnými a správnými, není těžko se přesvědčiti, že nikterak nevystihují sociálních možností a nejsou naprosto snad nezměnitelným ani nepošinitelným sociálním pořádkem („*zákonem železným*“) na způsob neměnitelných zákonů přírodních (fyzikálních, chemických a j.).

Hned sám pojem „*existenčního minima*“ jest velmi relativní i silně neurčitý, jak na to bylo již při výkladu o potřebách lidských poukázáno. Ale nejnak jest zcela nejistý pojem potřebného počtu dělnictva a jeho dorostu. Potřebný počet dělnictva se přece mění množstvím populace, množstvím potřeb lidských i lidskou pracovní způsobilostí (po případě také délkou pracovní doby), jakož i mož-

nostmi výživy a požitků. Ale všechny tyto pojmy jsou velmi pružny, různí se podle sociálních zvyklostí a zařízení a nelze je *určitými* veličinami vystihnouti. Neboť čím více roste počet obyvatel vůbec, tím je potřeba i většího počtu dělnictva; čím více vzrůstají potřeby na hlavu, tím více práce lidské se také může potřebovati (ale i opačně, čím více práce lidské, tím více potřeb může býti ukojeno a také mohou vzrůstat potřeby samého pracujícího lidu). A konečně se může také *zmenšovati požadované kvantum práce* jednotlivcovy (skracováním doby pracovní). To vše jest dokladem úplné neurčitosti a vratkosti všech pojmů, kterými Lasalle a jeho stoupenci hleděli domnělý železný mezdní zákon dokazovati.

Rovněž i důsledky znuzovací theorie na počet potomstva, jak je Malthus ve své populační theorii naznačoval a přívrženci železného mezdního zákona dále rozváděli, nejsou naprosto správnny. Znuzení nevedlo nikde přímo, ani dosti rychle k silnějšímu nebo trvalejšímu omezování proletariátu a tedy k podstatnému omezení nabídky pracovní. Zrovna tak blahobyť neprojevoval se snad pravidelně okamžitým silným rozmnožováním pracujícího dorostu. Spíše často opak toho dal se pozorovati, a byly i dosud jsou theorie, které dovozovaly, že plodnosti ubývá s rostoucím blahobytem. Vůbec jsou fluktuace mzdy příliš krátkodobé, aby mohly míti hned v zápětí za následek náležitý i všem jejím proměnám přiměřený přírůstek neb úbytek pracujícího dorostu.

Malthusovy vývody i jeho pochmurná znuzovací „*neblahá nauka*“ („*dismal science*“) byly sice ukvapeny a byla by se dala hned při jich vzniku snadno prokázati lichost jeho teorií, avšak nesmí se mysliti, že Malthus byl si slabosti svých názorů sám dobře vědom a že by *snad byl chtěl jimi jen pokrytecky obhajovati zájmy bohatých i vládnoucích tříd*. Přesvědčení Malthusovo o nepochybné vědecké správnosti této nauky bylo upřímné, a právě tato upřímnost pomáhala pesimistickým jeho vývodům k vítězství také v jiných vědách mimo národní hospodářství. Jest všeobecně povědomo, že Darwin právě Malthusovými vývody o množení tvorstva řadou geometrickou ponuknut byl k své velkolepé nauce „*o boji životním*“ („*struggle for life*“) a k vývojové theorii „*přirozeného výběru*“ („*selection*“), které způsobily úplnou téměř revoluci v přírodních vědách.

Není se také co diviti, že takové názory byly vysvětlitelné i omluvitelné v dobách, kdy těžební a dopravní poměry spěly k dalekosáhlým, zcela netušeným převratům a přerodům, kdy celý svět i všechna jeho sociální zřízení ocitaly se v ohromném kvašení a zmatku, kdy všechny země evropské — a především sama Anglie — byly postiženy dlouholetými válkami i později jejich zhoubnými a na všechny těžko doléhajícími následky. Tenkrát ještě místní neúrody a jiné nedostatky následkem společenských zmatků a pohrom nemohly býti snadno ani dosti rychle hrazeny současnými přebytky ze zemí nepostížených.

Ale nepochopitelné jest, jak mohly později tyto názory o *brzkém znuzení všeho lidstva* přílišným rozplozováním obstáti a houževnatě se držeti ve vládnoucích národohospodářských směrech *po celé 19. století*, když přece se shledalo, že celá zeměkoule jest vlastně jen

řídounce zalidněna, i že by bylo lze zcela jistě a převelmi snadno až nadbytečnou potravu dopravou na nejvyšší stupeň zdokonalenou dostatí ze všech koutů světa na místa *dočasného* nedostatku. Na povrchu zemském dalo by se dnes přece hravě vypěstiti *několikeronásobné množství* potravy, nežli by jí nynější lidstvo (silně již rozmnožené od časů Malthusových) dovedlo ztráviti. *Kdyby toho bylo potřebí, a kdyby sociální pořádek byl upraven podle toho, aby dostatečnému těžení potravy a jiných nezbytných úkojných prostředků dostávalo se náležitého společenského uznání* (patřícnými cenami výživných prostředků a rovnoměrnějším rozdělením důchodů i funkcí lidských), *zajisté by se dal uživití na našem povrchu zemském ještě mnohonásob větší počet lidí, než jich nyní žije.*

Malthus se svého stanoviska zcela logicky dospíval k naprosto odchýlným zásadním důsledkům vůči hromadné bídě současné než tehdejší lidumilové angličtí, kteří chtěli chudíně a obecně rozšířené bídě pomáhati dobročinností, zvláště rozdělováním hojných almužen a jinými dobrovolnými podporami. Podle Malthusova přesvědčení každá podpora strádající chudíně byla bezúčelným i marným vzpíráním proti neúprosným a nepošinutelným zákonům přírodním; byla tedy naprosto pochybeným i zavržitelným počínáním. Zvláště odmítavě i příkře se Malthus obracel proti podělování chudiny almužnou.

A v tom směru sluší mu dáti za pravdu, neboť almužna má jak morálně tak i v sociální praxi důsledky velmi nevítané a působí jistě sociálně zhoubně. Almužna mravně ubíjí a ponižuje lidi podělované, nutí je pokořovati se a nabádá je zároveň k všelikému pokrytectví. Proti tomu ti, kteří jsou náhodou v držení nadbytečných prostředků, aby almužnou chudáky podělovali mohli, dospívají k domněni jakési povýšenosti a mohou si domýšlivě zahrávati na jakousi prozřetelnost lidskou. Proto almužny nedostává se ani nejnuznějším ani nejpotřebnějším a jí nejhodnějším, nýbrž pravidelně nejotřelejším a nejdolezlejším. Při almužně rozhoduje právě jen *slepá náhoda*, jak právě lidé dobrodiní prokazující setkají se s lidmi, kteří o podporu nápadnějším způsobem se dovedou ucházeti.

Ale nejdůležitější námitkou jest, že *almužna nemůže býti lékem pro hromadnou bídu*. Almužna dala by se ještě omluviti v těch poměrech, kde nouze jen zřídka a porůznu se vyskytá. Ale vůči nedostatkům rozšířeným v celých společenských třídách almužna nikdy nemůže býti tak hojná, aby většině nebo všem podělovaným postačovala k výživě a vůbec k udržení života, i aby ti, kteří milodary byli podělení, pouze jimi se spokojili. Proto almužníci doplňují nepostačující příspěvky mzdou, a sice *mzdou rozhodně nižší, nežli za kterou by mohli pracovati, kdyby almužnou nebyli bývali podělení.*

Při nynějším stavu pracovního trhu — (a dříve za neomezené vlády t. zv. svobody pracovní smlouvy a liberalistické konkurence, ke konci 18. a v první polovici 19. století tomu bylo daleko hůře) — mohou ti, jimž se almužny dostalo, nabízetí svou práci levněji a vytiskují lacinějším podáním ze zaměstnání ostatní své druhy, kteří pouze svou námezdnou práci se živí a kteří almužny nedostali. Takovým způsobem stlačuje se *úroveň mezdní vůbec*. Ano, almužna poskytovaná lidem práce schopným — (třeba jen částečně způsobilým) —

následkem pracovní konkurence dělníků almužnou podělených plyne nejen svým celým obnosem jako *uspořená mzda* do kapes různých podnikatelů — (v nejlepším případě může se také z části roztržiti ve prospěch konsumentů) — nýbrž se dostává ještě zmnohonásobená *ve stlačené mzdě* všeho ostatního dělnictva jak podnikatelům tak konsumentům na úkor dělnictva. Dělníci almužnou nepodělení ztrácejí část své těžko vydělávané spravedlivé mzdy následkem almužny poskytnuté jich konkurujícím spolupracovníkům, kteří je z práce vytiskují laciným nabízením svých služeb. Proto zcela právem dělnictvo se proti almužnictví ohražuje a vzpírá. Jistě bez výhrady i beze sporu je spravedlivé heslo: „Nikoli almužnu, nýbrž jediné spravedlivou mzdu.“

[K spravedlivé mzdě přispívají arci zařízení sociální, která by almužnu učinila zbytečnou, jako nejšířší sociální pojišťování, řádně upravené chudinství a všeliká sociální a veřejná humanitní péče, odstraňování nezaměstnanosti řádně upraveným pracovním trhem i jiným *zasahováním společenským*. Nikoli, nesmí býti to ponecháno náhodné i nutně špatně orientované péči individuální, která, dostatečně nepoučena, zasahuje po případě nevhodně i vytváří často trapné poměry povyšného dobrodíní proti pokornému a nedůstojnému podřizování těch, kteří společností byli dohnáni k tomu, aby se dožebra-vali almužny.]

V důsledcích svých strachů, aby rychle se rozmnožující chudý lid neupadal následkem přílišné nabídky své práce v nouzi stále tísnivější, Malthus radil proletářům, aby dobrovolně odříkali se rodinného života, i aby projevili dosti mravní síly zříkati se všelikých pohlavních styků. Jenom pohlavní čistotou a zdrželivostí že odvrátiti se dá smutný los chudiny, aby netrpěla trpkou bídou následkem přeplněnosti pracovního trhu. Kdyby proletáři takové mravní síly nebyli schopni, že příroda již sama si pomůže represivními prostředky hubíc nevíтанé přespočetné potomstvo. Nebo lidé byli by nuceni sáhati k nedovoleným prostředkům, aby zbytečné potomstvo nepřicházelo na svět.

Ale Malthus nepovázil, jak velice nejen nepraktickými, ale i nespravedlivými a krutými byly tyto požadavky pohlavní zdrželivosti — namířené jen *proti chudině*.

Nepraktickými jistě zůstávají příkazy pohlavního odříkání, které jsou míněny *nespočetným zástupům a davům nižších tříd*. Kdyby sebe více jednotlivců dovedlo se těmto příkazům podvoliti a skutečně se buď zříkali vůbec rodinných svazků (zachovávali přísný celibát), nebo kdyby manželé v rodinách byli schopni zříci se pohlavních styků, a neměli jich ovšem ani mimo rodiny, nestačilo by to naprosto vůči většině, která by se k takové naprosté zdrželivosti jistě odhodlati nedovedla, nebo která by neměla síly po takovém odhodlání ji také přísně zachovávat. Od počtí lidského života neubrání ani sebe delší zdrželivost pohlavní, *není-li naprostá a vytrvalá, po celý život prováděná*, pokud obapolná plodivost trvá. Ano zdá se, že *jen dočasné* pohlavní odříkání plodnost přímo podporuje a zvyšuje.

Jakmile však úplná a naprostá pohlavní zdrželivost, *snad úplná askese*, se omezuje *pouze na jednotlivce*, nemůže míti patrnějších výsledků *mezi množstvem*. Jestliže počet rodin se omezí o malý zlomek,

nebo když v některých rodinách by se tak dal snad zmenšiti počet dětí — ačkoli je to pochybno —, neměla by taková, třebaš i dosti rozšířená pohlavní zdrželivost jistě v celku patrnějšího účinku na množství potomstva. Kdyby množení mělo zhoubné následky na blahobyt lidstva, nedalo by se těmto škodlivým účinkům jistě čeliti pohlavní zdrželivostí sebe četnějších jednotlivců, — leda tak, že by pohlavní styky nadobro byly zamezeny.

Krutým bylo by jistě viniti proletáře, že bídu svou si sami zaviniili silným svým rozplozováním a pohlavní nezdrželivostí. Chudina, jak známo, nepřipouští si mnoho starostí o vyživení svého dorostu, protože se oň ani *nemůže* dostatečně postarati. Ale četné potomstvo, které následkem svého zvýšeného množství stěžuje si podmínky životní (snižuje mzdu) přílišnou nabídkou práce, přišlo přece *bezděčně* na svět; nikdo se domněle přespočetného jednotlivce neptal ani ptáti nemohl, zdali chce býti zrozen. Jest tedy toto potomstvo pokutováno za chyby, *kterých se samo nedopustilo a jež odvrátili nebylo v jeho moci*. Proto výtky kapitalistů proletářům, jako by si za svou nouzi sami odpovídali, že nedovedli se zříci rodinného života a styků pohlavních vůbec, byly jistě toliko cynickým výsměchem.

Jinak Malthus nepostřehl dobře ani toho, že není pravda, jako by nouze dovedla hned ztenčiti řady strádajícího proletariátu i jakoby dosti rychle umenšovala jeho rozplozování, zrovna jako není správné, že by rostoucí zámožnost a blahobyt vždy hned ponoukaly k urychlenému vzrůstu potomstva. Zrovna opačné účinky se pozorovaly, že opravdívá chudoba neleká se ani počtu potomstva, kdežto poměrná zámožnost a sociální vynikání silně omezuje počet dětí v rodinách, jak nepochybně se to ukazuje podle novověkého vývoje západoevropského obyvatelstva.

Malthus doporučoval k omezení plodnosti prostředky sice nepraktické, ale mravně přece jen nezávadné. Každé jakkoli povážlivé nebo nečestné omezování plodnosti lidstva odmítal, ačkoli je také uváděl mezi represivními prostředky přírodními. Jako války, revoluce a násilnosti všeho druhu jsou schopny ztenčiti počet příliš vzrostlého lidstva, tak k tomu dopomáhají rovněž nedovolené činy namířené na zmaření oplození, po případě zločiny proti klíčovému životu lidskému i jiné podobné nemorální prostředky na zamezení nových životů. Tyto nedovolené cesty Malthus rozhodně odsuzoval, a počítal s nimi ovšem jen jako (po případě) s neodvratnými zly, která však sluší potírati.

V jiném světle se jevily tyto snahy u pozdějších stoupců Malthusových, kteří nabyli přesvědčení, že příliš četné potomstvo bývá na újmu blahobytu zemí i národů a že blahobytu toho hájiti jest nejpřednějším sociálním příkazem. Tento t. zv. „*novomalthusianismus*“ nezarážel se nikterak závadností prostředků způsobilých k potlačování přílišného rozplozování. Nedoporučoval nikterak pohlavní zdrželivost, poněvadž byl důvodně přesvědčen, že nedovede čeliti množení lidstva. Naopak novomalthusianisté snad i přáli volnosti mravů v tom směru domnívajíce se, že ty spíše uskovňují plodnost. Za to však rozhodně nebránili, aby se umělým zasahováním obmezovalo plození, ano někteří nešťítli se ani povážlivých činů proti klíčovému životu lidskému. Obzvláště v západní Evropě (ve Francii a Anglii,

ale v novější době i v Německu a jinde ve střední Evropě) se nejen podobné názory, nýbrž i všeliké prostředky ujaly, kterými se způsoboval nápadný úbytek porodů zejména v lépe situovaných vrstvách obyvatelstva.*)

12. O plodnosti a úmrtnosti, i jak obojích ubývá v zemích evropské civilizace.

Malthusovy *praktické* důsledky ze stálého rozmnožování lidského pokolení i jeho znuzovací nauky o *hrozícím brzkém* přelidnění bylo nutno odmítnouti, jelikož země jest spíše velmi řídkce olidněna a vůči velkolepým rozmachům lidské energie i jejím pokrokům v ovládnání dosud nadbytečných přírodních bohatství nelze naprosto mluvit o skrovnosti úkojných prostředků.

Než ani sám theoretický základ o *rychlém, stálém i neodvratném* množení lidstva, které by *prozatím* nemusilo ještě nikoho znepokojovati, nikterak není nepochoybný. Podle dosud získávaných zkušeností o skutečné přirozené měně obyvatelstva, zvláště o pozorovaném počtu živě zrozených dětí *nelze ani bezpečně tvrditi, že by se ustavičně lidstvo rozmnožovalo nějak ustálenou řadou geometrickou.*

V civilizaci původu západoevropského (tedy ve střední a záp. Evropě, v Americe, v Australii a v britské Jižní Africe) se totiž za dobu posledních čtyř desetiletí před světovou válkou dalo pozorovati stálé a v posledním desetiletí přímo až velmi nápadné a nezadržitelné ubývání rozených dětí. Poměrný úbytek porodů zrovna *nejvíce se projevoval v nejpokročilejších a nejzámožnějších zemích* (v Německu, ve Francii, ve Velké Británii, ve Spojených Státech, nordických germánských zemích atd.). Pouze země primitivnější evropské kultury (východ a jihovýchod evropský) podržují si ještě svou vysokou plodnost***) (ačkoli i tam jí namnoze ubylo). — [Také ve východní Asii Japonsko rozmnožilo patrně svůj počet narozených dětí, který arci dříve nebyl přílišný.]

Dokladem pro to uveden budiž počet živě zrozených dětí na 10.000 obyvatelů průměrně ročně pro nejdůležitější země evropské i pro některé mimoevropské:

V z e m i	V obdobích desetiletých				
	1871 až 1880	1881 až 1890	1891 až 1900	1901—1910	po roce 1911
v Rusku evropském	.	.	492	470 ^[1903 až 1906]	
v Bulharsku	.	.	394	412	406 [1911]

*) Viz k tomu četnou literaturu a doklady o nedovoleném zamezování nových životů uváděnou ve spise Dr. J. Wolf: „Der Geburtenrückgang, die Rationalisierung des Sexuallebens in unserer Zeit, Breslau 1912“, str. 104—119.

**) Slova „plodnost“ bude tu používáno jako výrazu *technického* pro poměrný počet živě narozených dětí, bez ohledu na skutečnou fyziologickou plodnost. — Sluší tedy tomuto slovu zde rozuměti podle tohoto národohospodářského výkladu, *nikoli biologicky.*